

Kezdetben lesz a szép

Lesznai Anna könyvéről*

Kritika Egy világ tárul fel – egy világ teremődik.

A kettősséggel egyrészt arra próbálok utalni, hogy a *Kezdetben volt a kert* bemutat egy világot, amely mondjuk, Móricz és Ady műveiből ismerhető meg, a hanyatló arisztokrácia, a hanyatló monarchiás Magyarország világát, amely mindenképpen halálra van ítélve; másrészt pedig arra célok, hogy ez a világ mégsem az egyszerű megfeleltetéseké, a regény sűrű, hömpölygő, nagyívű szövege alkotja meg a szereplőket, nem a valóság negatívja csupán. Szerintem hiba úgy írni le, mint valamit szereposztást, hogy Berkovics Lizó maga Lesznai, Leona Kaffka Margit, Faludi Ákos Jászi Oszkár stb. – téved, aki azt képzei, a regény egy nagy író pletykás pinakotékája.

Mert a *Kezdetben volt a kert* valóban nagy regény és nagyregény. A majdnem 1500 oldalon végig feszült, érzékletes, látató erejű mű a *Háború és béke* vagy *Az eltűnt idő nyomában* ambíciójával íródik, és egyáltalán nem méltatlan a világhírű elődökhöz. Lesznai mindent tud: egyes szám harmadik személyben mesélni, egyes szám első személyben beszámolni, gyermekek és felnőttek, nők és férfiak, urak és parasztok nevében levelet írni, jelenetezni, párbeszédet „lejegyezni” – tényleg mindent. Az opus az első betűtől az utolsóig hiteles és jól kézben tartott.

A könyv a Cserháthy, illetve Berkovics család párhuzamos története (Berkovics Lizó egyik szerelme Cserháthy József), és már ezekből a történetekből látszik, hogy Magyarországnak vége: a két arisztokrata annyira idegen a saját korában, amennyire csak azok lehetnek, akiknek fogalmuk sincs arról, hogy miben élnek. Ez nem függ össze emberi minőségükkel, noha Cserháthy Péter igazán visszataszító alak, és Berkovics István is elherdálja felesége hozományát, az Edelstein-vagyont, bár kétségkívül az idealizmusa miatt –

csak hogy mindketten szokva vannak a status quóval, azzal, hogy pénz van, az úr a pokolban is úr, helyzetét nem fenyegetheti semmi; és hiába látják, hogy mennyire fenyegeti, nem tudnak kibújni a bőrükből. Ennek az uraskodásnak talán a legundorítóbb és egyben legjellemzőbb tünetei a szeretők, akiket mindketten tartanak, és fel sem merül bennük, hogy ez másképp is lehetne.

Természetesen a környezetük sem különb, és aki mégis különb, annak, mint általában, esélye sincs bármit is megváltoztatni. Sem Berkovics János, sem Faludi Ákos, sem akárki más nem tudja megváltoztatni a dolgok menetét. Ady (a saját nevéen szereplő Ady) meghal, és ezzel szimbolikusan is vége van mindannak, amiben egyáltalán hinni lehetett. És hogy a tömeg mennyire manipulálva van, annak szomorú és érzékletes példája a Ferenc Ferdinánd és neje elleni merénylet utáni őrület és tombolás; arra pedig, hogy a tömeg mennyire magában hordozza önnön manipulálásának lehetőségét, tanúság a szalonzsídózás, melyre még Berkovics is vetemedik, holott ő maga is zsidó származású.

Persze nehéz megváltozni, ha senki nem is igényli a változást. Berkovics

* Lesznai Anna: *Kezdetben volt a kert. I–II.* Harmadik kiadás – kiegészítő dokumentummal. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 2020.

Klára kiváló asszony, de olyan, ahogy azt a 19. és 20. század fordulóján elképzelték: férjének alkatrésze csupán. És ilyen Ancsura is, Cserháthy, később Cserháthy fiának szeretője, Borka, a Berkovicsé, és majdnem minden nő és asszony. Akik nem ilyenek, azok vagy kibírhatatlanok, mint Cserháthy Zsuzsanna vagy Aranyossy Vera, vagy boldogtalanok, mint Klára és Leona. Egyetlen kivétel akad, Berkovics Lizó: ő is keres, kutat, szomjazik, de közben boldog valamiképpen, apja lánya, egy tömbből faragott, életvidám ember. Ebben a nagy elfogadó tengerben hogyan is lehetne más a férfi, mitől? És hogyan lenne más az úr? A parasztok is elfogadják, hogy úrnak lennie kell, anélkül nem lehet.

Olyan ez a könyv, mint egy emlékmű, egy hatalmas birodalom emlékműve, mely már életében halott volt, csak azt a látszatot keltette, hogy él. Ebben a birodalomban a magyarok úgy élnek, mintha minden rajtuk múlna, és fogalmuk sincs, mi veszi körül őket.

Lesznai azonban megértőbb, mint Móricz vagy Ady. Maga a cím is a paradicsomra utal, arra, hogy mégiscsak volt egy aranykor, és arra emlékezhetünk, ha vissza már nem is mehetünk soha. Ez természetesen „magánparadicsom”, a család paradicsoma, de valahogy az egész világ édeni, bármilyen is minden és mindenki, és Lesznai abszolút nem tagadja, hogy éppen olyan, amilyen. A dezillúziók illúziójában fogant ez a könyv, a tisztánlátás tekintetében, melynek birtokosa viszont arra szomjazik, hogy megpillantsa az egykorvult mesevilágot.

„Péterfy, Bachó Klári, Hudák, mindannyian csak azt a 'megvan'-t szeretik, amit Lizó is szeret, de semmi egyebet. Pedig mindig többet kellene szeretni, hogy az is 'megvan'-ná váljék, ami még nincs meg. Faludi Ákos, az megint egész más. Az csupa újat akar, de nem olyat, ami a múltból ered. Lizó pedig csak olyan jövőt akar, ami teljesen a múltból nő ki, mint a friss hajtás a régi törzsből. Most például ő maga bújik ki a múltból. Ez nehéz művelet, amihez segítségre van szükség, barátokra. Mert a barátság: közösen akarni azt, ami még nincs, de készül.” (II. 8.) Ez az idézet

mélyen jellemző a regényre. Lizónak fontos a múlt, a jövőt csak belőle tudja elképzelni, miközben elnyomott nőisége minden pórúsával harcol a múlt ellen. Ami pedig készül, az nem közösen lesz, hanem teljesen szétszór mindent és mindenkit. Ezt azonban Lizó nem gondolhatja az otthoni kertben.

Mint sok családregegy, a *Kezdetben volt a kert* is a fokozatos romlást ábrázolja, de akkora területen, kiterjedésben, olyan emberségi együttathatóval, hogy az ember azt az enyhe melan-kóliát érzi, amelyet a cím is sugároz – sokkal szelídebben, mint például Bánffy a maga biblikus távlataival vagy mint Roger Martin du Gard *A Thibault családban*. Az a naivitás, melyet a fenti bekezdés is érzékeltet, végig megmarad, ha nagyon meg is kopik. Ami mégiscsak azt bizonyítja, hogy a szépség megtartja az embert, aki mindent elveszített.

A Múlt és Jövő kiadó szép szolgálatot tett, amikor ezt a nagy regényt tavaly újra kiadta, két vastos kötetben, és függelékekkel (ebben Lesznai-nak a Guggenheim Alapítványhoz a *Kezdetben volt a kert* ügyében írt ösztöndíjkérelme is olvasható), képanyaggal és Kőbányai János alapos utószavával kiegészítette. Csodálnám, ha a mai klikkelős világban sokan elolvasnák, de aki mégis megteszi, az nem bánja meg.

DEMÉNY PÉTER